

Dukhavibe e Romengo ande Khetanutno Them Kroacija 1941 – 1945

Džikote džalas o Dujto Lumako maripe e Roma sasa manuša save so sine dukhavdine ande but europakere thema. Olengo dukhavipe pe varesave thema angleder thaj džikote džalas o Dujto lumako maripe, sasa kerdino politikasar vaš olengo murdaripe bazirimi upral e rasakere kanonija thaj resaripasar te pharuvel pes e „ciganengo phučiće“. Kodo maripe upral e romani populacija ačhavdas, na numa demografikane bibahtalipa, numa vi but javera bilačhipena pe sa e nivelura katar olengo themesko dživdipe. Varesar, šaj te phenel pes kaj e Romengeri marginalizirimi situacija ano them ande sa e europakere thema, sasa ola zurali influensa upral e relacija maškar e gavernura upri lende thaj olenoro dukhavibe angleder, thaj pe Dujto lumako maripe, thaj pala o maripe kerdijas pes bari viktimologikani marginalizacija, harneste vakerdo sar „bistardino holokausto“. Te bistrel pes jekhe populacijako dukhavibe thaj mudaripe ano maripe savo so, pe nesave thema andas dži pe lengo hasaripe, na vakerela numa vaš našibe katar e responsibiliteta, vi legalno, vi politikani, vaj varesavi javer responsibiliteta, numa vi dela šajipe vaš olenoro majodorutno dukavibe. O Dujto lumako maripe kotar jekh rig, šaj te dikhel pes sar majučo nivelu ki natolerancija so avelas katar e thema thaj europaki populacija mamuj e Roma saven so savaht thaj sakana dikhenas sar strancura thaj „kadale e javera“. Gasavi natolerancija thaj bikhamipe šaj te vakerel pes e vorbasar anticiganizmo.

Ko gasavo jekh historijako konteksto, šaj te dikhel pes vi e Romengi situacija ande kroacijakere regiunura, specijalno pe vrama kana sasa o Dujto lumako maripe. Kadale lilesko resarin si, te šaj te haljovel pes e Romengoro dukhavibe ande Korkorutno Them Hrvatska NDH. Trubuj te phenel pes kaj kodo lil ikljol sa rezultato katar jekh baro rodi-pasko projekto „E Romengoro dukhavibe ko Dujto lumako maripe ande Korkorutno Them Hrvatska“. Kodo projekto sasa legardino katar o Themeskoro Instituto vash džanipe „Ivo Pilar“, thaj partneroski organizacija sasa e Romengo nacionalno konsili kotar o Zagreb. Ande kadale projektoski deskripcija maškar javer, vakerelas pes kaj kodo džanalipasko rodipe ka ovel buteder vaš e analiza pe arhivengere, muzeumengere thaj javera relevantno hainga upral jekh vramako fremo, thaj e projektosko cilo „naj khedipe informacije kotar sa e hainga, numa kodolendar so si relevantno“. Sar projektoski resarin, cilo, sasa jekheberšeskoro rodipe thaj ikalipe, publiciribe lil rezultatocar kotar jekheberšeko rodipe pe kodo vramako fremo. E rodipasar astarde pes deš thaj

trin arhivengere institucije, štar muzejeskere thaj duj liljarnipaskere thana. Maškar e arhivengere institucije o rodipe si kerdino ande: Hrvatskako themeskoro arhivi, Themesko arhivi ando Zagreb, Themesko arhivi ande Karlovac, Themeskoro arhivi ande Bjelovar, Themeskoro arhivi ande Slavonski Brod thaj olesko Departmento ande Požega, Themesko arhivi ande Sisak, Themesko arhivi ande Osjek, Themesko arhivi ande Pazin, Maripasko Arhivi Republika Srbijako ande Beograd, Bosna thaj Hercegovinako Arhivi ande Sarajevo thaj ande Republika Srpskako Arhivi ande Banja Luka. O rodipe si kerdino vi ande kadala muzejeskere institucije: Hrvatskako historijako muzeji, Muzejo ande foro Koprivnica, Muzejo vaš romani kultura ando Beograd thaj Themeskoro muzeji ande Bosna thaj Hercegovina ande Sarajevo, thaj kotar e liljari-paskere thaj lilengere institucije ande Nacionalno thaj univerziteteski biblioteka thaj ande Gazi Husreveski biblioteka ande Sarajevo. Pe kodo, kote thaj pe save institucije ka kerel pes o rodipe, influenza kerdas o džanipe angleder vaš kodo kote šaj te arakhen pes relevantno dokumentija thaj upral o fakti pe save regionija sasa bareder romani populacija pe vrama angleder thaj džikote džalas o Dujto lumako maripe. Džikote kerelas pes kodo rodipe arakhline pes duj šela spise kolende sine buteder sar jekh milja patrina kolende na arakhena pes numa informacije vaš e gavernoski relacija mamuj e Roma, numa vi vaš olengo sakodivesesko dživdipe ande maripaski vrama.

Kodo lil si ulavdo ko trin bareder kotora. Ko avguno kotor dendo si o teksti so ramondas o raj Danijel Vojak vash e Romengo dukhavibe ande Korkorutno Them Hrvatska thaj e teksteja khamela pes te phenen pes e aspektija kotar olendo dukhavibe upral e funda kotar e džanlipaskere thaj javera rodipena. Ko dujto lilesko kotor isi dokumentija save phenea vash e Romengo dukhavipe ande NDH, thaj e autorija kadala dokumentura khedinge ande arhivengere, muzejengere thaj lilengere institucije. Ko trinto kotor o raj Danijel Danijel Vojak anela bibliografikere dokumentija vaš e Romengo dukhavipe ande NDH.

Javere vorbenar thaj alavencar, trubuj te phenel pes vi kodo so, sar so phenela e hrvatskako liljari Ivan Goran Kovačić, e Romen truja olengi historija sasa butivar dukhadvine soske si slobodne manuša, sostar isi olen gasavo trajo thaj dživipe, kultura tradicija thaj čhib. Gasavo jekh negativno percepiribe e Romen kotar e thema ande Europa, leindoj kate vi e Hrvatska, pašljola upral e stereotipura thaj upral adava so e Romen dikhena sine sar „kadala e javera“. Vi ande nekanutni, neve kerdini NDH e Romen dikhena sine sar „kadala e javera“ kadala bimangle manuša ande them so sikavdas pes trujal e rasakere kanunija, save so kerde pes sig pali e ustašengo avibe. O gavereno ande NDH e Romen dikhela sine sar „parazitija“ thaj „gunoja“, saven so šaj sigeder trubuj te crden kotar e hrvatskako vužo rasako organizmo. Avguni buči so kerde e NDH-rvatskakere autoritetura sine lengo genibe pe milaj 1941 berš, te šaj te

dikhel pes I čačuni demografikani situacija e romane populacijaki thaj te keren pes e funde vaš pharuvupe e phučipasko vakerdino thaj džando sar „ciganengo phučipe“. E autoritetija but sig čhivena pe rig I ideja vaš e Romengi kolonizacija pe varesave regionura ando them, sostar sasa astardine javere butjencar ano maripe. Pe kodo than, e autoritetura kotar e NDH, numa jekh berš pali kodo kana avile pe zor, kerdine masovno deportiribe e Romengo kotar sa e themeskere rigendar ano jasenovacesko lagero. Pal kodo astardas pes organizirime deportiribasar thaj e autoritetura ano them phenenas e Romenge kaj ka legaren olen pe thana kote so ka šaj te dživen thaj te keren buči. Numa, von sas bičhaldine ko jasenovcako lagero kote so kotar o milaj 1942 berš dži pe kadale beršesko agor, kote so sasa dukhavde thaj mudarde. Sar so phenena varesave hainga, but olendar si mudarde pe kodi vrama džikote, cikneder numero olendar ačhile džuvde sostar kerenas buči e bare manušenge ano lagero thaj prahonenas e mule logorašen. Numa vi von, dži pe 1945 berš sasa mudarde. But informacijakere hainga phenen kaj e Romengere deportacije kerenas pes ko maškar kotar o 1942 berš so sugeririnel varesavo gindipe ande NDH manušengi mamuj olende. Jekh kotor e Romendar našle kotar o deportiribe. Kodola sasa e Roma muslimanura save so trajinas thaj dživenas ande bonsahercegovijako regiono kolenge pheneas kaj si „Pharne Roma“. Gjate, jekh kotor e muslimanongere intelektualcondar line varesavi protekcija vaš e Roma, sikavindoj kaj von sostar isi olen javereder pakhiv thaj na dživen sar Roma, si kotor e bosnahercegovinakere muslimanondar, thaj džaindoj pala e aktuelno politika thaj themeski ideologija, von sasa vi kotor e hrvatongere populacijatar. Vi te ačhilas pes kodo e džanlipaskere rodipena trubuj te sikaven kobor egzaktno Roma naj sasa deportirime ande Jasenovac. Jekh tikneder kotor Romendar našle deportacijatar thaj gele te maren pes e partizanencar mamuj e NDH autoritetija. Vi kodo so naj but informacije vaš kadala Roma so marenas pes e partizanencar, sar te si, sasa vi gasave Roma. E ustašongere autoritetija, na numa so lenas e Romen te keren olenge buča ande jasenovacesko lagero kana pharunenas thaj phranones pes e žertvi, numa vi sar manuša save so kerenas vi bareder olengere butja. Phenala pes vi kodo kaj jeh tikneder numero Romendar ažutinenas e lokalno autoriteton te murdaren thaj te keren varesave logistikane aktivitetija (arakhenas grasten vaš olengere vojakija). Jekh kotor palem katar e NDH populacija, na džanas pala e autoritetongi politika thaj khamenas te žutin e Romen. Butivar šaj sas te dikhen pes egzemplura kana I generalno polulacija ki kooperacija varesave lokalno populacijasar, te šaj olenge te roden protektiribe kotar e lokalno autoritetija, thaj te iranen varesave Romen kotar o jaseovcosko lagere palpale pe lengere than dživdipaske sar respektirime thaj lačhe membrura an lengi komuniteta. But tikno numero katar gasave rodipena sasa pharuvdeine pozitivno, numa musaj te phenel pes vi kodo kaj maškar adala so dije gasave rodipena sasa vi varesavi manuša aktivne ande

NDH save so kadale aktivitetosar sikavenas kaj si mamuj e politka so keren e uprune autoritetura mamuj e Roma. Kana agordas pes o Dujto lumako maripe pe 1945 berš, šaj sas te dikhen pes e efektija katar e aktivitetija kerdine mamuj e romane komunitetija ande Hrvatska. E demografijakere efekton katar kodo maripe sikavdine pes šovardeš beršaa pal kodi vrama. O khamipe te murdaren pes e Roma ande Hrvatska na gelas mištes, šaj vaš kodo trubuj te najšarel pes vi vaš lače egzamlura kana e na Romani populacija khamelas te garaven olen kotar e bilačhipena so e javera khamenas te keren olenge. Vi pala o maripe varesave raportura thaj referatura kotar e themeskere thaj lokalno autoritetija, na avilas pes pe kodo te vazdel pes sama vaš sa e pharipena thaj bilačhipena save so sasa kerdine mamuj kodi minoritetoski populacija. Sa kodo so ačhilas pes pal kodi vrama, šaj te vakere pes duje vorbencar „bistardino holokausto“, vorbe so phenas sine pes pe but europakere thema pali o Dujto lumako maripe. Jekh kotar e kadale publikacijakere cilura thaj resarina si te sikavel pes e Romengo dukhavibe ande NDH, so majangle bazirnela pes upral e arhivengere argumentura thaj e informacije katar e javera relevantno hainga. Kodolesar khamela pest e kerel pes debata, vi ande buhleder komuniteta vi maškar e akademikane sikljarde manuša, sar vi kodo te sikavel pes o trubujipe, ma te bistarel pes e Romengo dukhavipe.

Na romski preveo: Sejdo Jasarov